

THỰC TRẠNG HỢP TÁC THƯƠNG MẠI, ĐẦU TƯ CHÂU PHI – EU TRONG GIAI ĐOẠN HIỆN NAY

*Bùi Nhật Quang**

1. Bối cảnh chung của quan hệ Châu Phi – Châu Âu.

Châu Phi và châu Âu có lịch sử gắn bó lâu dài với nhiều bước phát triển thăng, trầm trong mỗi thời kỳ. Nhìn nhận chung của cả hai phía đều cho rằng hai châu lục đã cùng nhau chia sẻ nhiều nét tương đồng về lịch sử, văn hoá, địa lý và đặc biệt là các giá trị chung trong định hướng phát triển tương lai. Trong hơn một thập kỷ trở lại đây, các hoạt động hợp tác giữa châu Âu mà cụ thể là giữa Liên Minh Châu Âu (EU) với các quốc gia châu Phi đã đi vào thực chất hơn với sự khẳng định của cả hai phía về những nội dung hợp tác được quan tâm: đảm bảo tự do, công bằng, pháp lý, đoàn kết, thượng tôn pháp luật, củng cố nền dân chủ và tuân thủ các thoả thuận quốc tế, thúc đẩy phát triển kinh tế, phát triển con người.

Sự kiện quan trọng nhất trong quá trình thắt chặt quan hệ hợp tác châu Phi - EU thời kỳ phát triển mới chính là Hội nghị Thượng

đỉnh mang ý nghĩa lịch sử giữa các nhà lãnh đạo EU và châu Phi họp tại Cairo (Ai Cập) năm 2000. Kể từ dấu mốc này, quan hệ hợp tác Châu Phi - EU đã được cải thiện và nâng cấp lên mức độ quan hệ đối tác gắn với tiến trình thể chế hoá các cuộc đối thoại song phương, đem lại sự thay đổi đáng kể đối với cả hai châu lục. Kể từ năm 2000 trở đi, quá trình tăng cường quan hệ Châu Phi - EU đã được chú trọng với các động thái hỗ trợ tiến trình dân chủ hoá và cải cách kinh tế, xã hội, hướng tới khắc phục các khó khăn đang tồn tại ở hầu hết các nước châu Phi vốn được coi là đang trong giai đoạn phát triển "đi tắt đón đầu" nhằm vươn tới mặt bằng phát triển trung bình của thế giới. Ngoài các nỗ lực hợp tác chính trị, kinh tế thì quan tâm chung của phía EU cũng nhằm tới việc hỗ trợ châu Phi giải quyết các cuộc xung đột và khủng hoảng. Trong giai đoạn một thập kỷ vừa qua, những bước tiến trong *quan hệ hợp tác Châu Phi - EU đã diễn ra trong bối cảnh chung* là các sự kiện biến động nổi bật ở cả hai châu lục bao gồm:

* Tiến sĩ, Viện Nghiên cứu Châu Phi và Trung Đông

- Quá trình toàn cầu hoá và hội nhập quốc tế đã diễn ra và tăng tốc rất nhanh tại châu Phi và được đánh dấu bằng việc nâng cao trình độ liên kết của Tổ chức Châu Phi Thống nhất (Organisation of African Unity - OAU) để chuyển đổi thành Liên Minh Châu Phi (African Union - AU). AU đã hình thành với các cơ cấu đặc thù của mình là những Chương trình kinh tế xã hội và cơ cấu Đối tác mới vì sự phát triển của châu Phi (NEPAD).

- Về phía các quốc gia châu Âu, giai đoạn 10 năm 2000 - 2010 cũng chứng kiến sự thay đổi toàn diện của EU với bước phát triển cả về lượng và chất. EU đã tăng gấp đôi về số lượng quốc gia thành viên (hiện bao gồm 27 quốc gia) và trình độ liên kết khu vực cũng đang được cải thiện rất nhanh với sự hợp tác toàn diện giữa các thành viên EU về kinh tế, chính trị, xã hội... Các nỗ lực liên kết châu Âu đã góp phần làm tăng thêm thẩm quyền cho hệ thống các thể chế của EU, giúp cho EU bước đầu mang dáng dấp của một siêu quốc gia, của một đối tác đơn nhất trong quan hệ với thế giới bên ngoài.

- Ở cấp độ toàn cầu, thế giới cũng thay đổi rất nhiều với hàng loạt các thách thức mới mang tính toàn cầu xuất hiện: chủ nghĩa khủng bố, biến đổi khí hậu, khủng hoảng năng lượng, khủng hoảng tài chính...vv. Bối cảnh này tạo ra một thế giới ngày càng gắn chặt với nhau trong sự tăng tốc của quá trình toàn cầu hoá và tất cả các quốc gia trên thế giới cũng trở nên phụ thuộc lẫn nhau trong nhịp phát triển chung.

Từ bối cảnh chung của thế giới và khu vực như vậy, hoạt động hợp tác Châu Phi - EU cũng đã nhanh chóng được phát triển và đa dạng hoá, được điều chỉnh để thích nghi

với điều kiện mới. Chính bối cảnh này đã góp phần tạo nên những biến đổi mang tính bước ngoặt trong quan hệ hợp tác giữa châu Phi và EU suốt giai đoạn 10 năm vừa qua.

2. Quan hệ thương mại Châu Phi – Liên minh châu Âu

Trong nhiều năm kể từ 2001, trao đổi thương mại hai chiều giữa châu Phi và EU liên tục đạt mức tăng trưởng tốt cả về lượng và chất và số liệu thống kê của Cơ quan Thống kê Châu Âu (Eurostat) cũng cho thấy thương mại của 27 nước thành viên EU (EU-27) với các nước châu Phi tính từ năm 2004 đã tăng tốc nhanh hơn hẳn so với những năm tăng trưởng tương đối chậm trước đó. Tốc độ tăng trưởng thương mại này có phần nào bị ảnh hưởng kể từ cuối năm 2008 và 2009 do tác động của cuộc khủng hoảng kinh tế toàn cầu, nhưng nhìn chung xu hướng tăng trưởng thương mại dài hạn là rất tích cực. Tổng giá trị hàng hóa mà EU-27 nhập khẩu từ châu Phi trong năm 2008 đạt 158 tỷ Euro và ở chiều ngược lại, EU-27 xuất khẩu được sang châu Phi lượng hàng hóa trị giá 120 tỷ Euro. Như vậy năm 2008 EU chịu thâm hụt thương mại 38 tỷ euro trong quan hệ với Châu Phi và đây cũng là mức cao kỷ lục trong suốt giai đoạn từ đầu thập kỷ 2000 đến nay. Mức thâm hụt thương mại này của EU năm 2008 cũng cao hơn tới 48% so với mức của năm 2007 trước đó (biểu đồ).

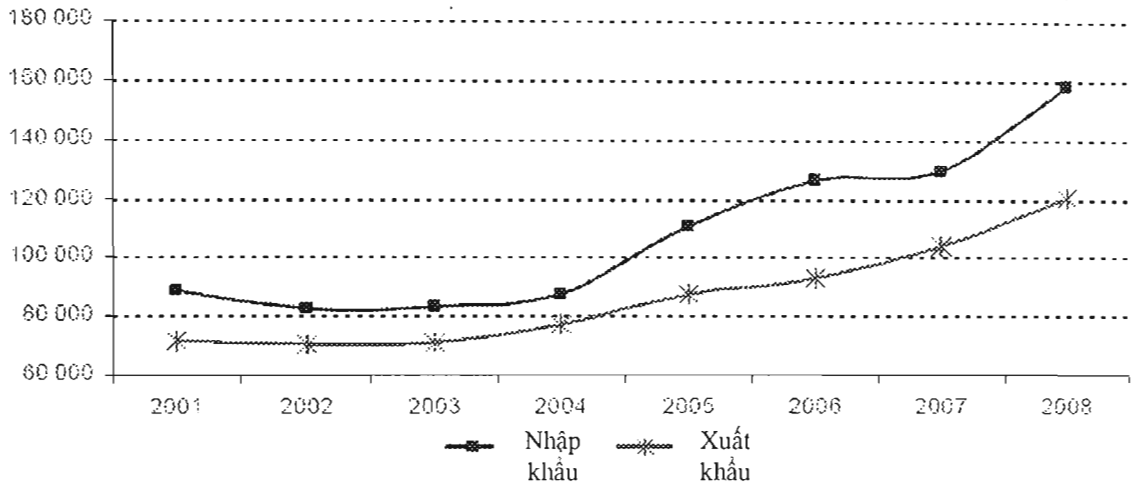
Mức độ gia tăng tương đối nhanh của chênh lệch cán cân thương mại EU – Châu Phi những năm gần đây chủ yếu là do sự gia tăng mạnh của giá các sản phẩm năng lượng như dầu, khí đốt, một số kim loại... Năm 2007 và 2008 đã chứng kiến một cơn “bão giá” của các mặt hàng nguyên liệu và năng

lượng này trên thị trường thế giới và các quốc gia châu Phi xuất khẩu mạnh nhất vào EU là Algeria, Libya, Nigeria và Angola. Như vậy, năng lượng và khoáng sản thực tế là những mặt hàng quan trọng nhất mà châu Phi xuất khẩu sang EU-27 và chiếm

tới 62% tổng giá trị xuất khẩu của châu Phi sang EU trong năm 2008. Tiếp theo đó là các sản phẩm chế biến và lương thực, thực phẩm, nông sản (chiếm tương ứng 9% và 8% tổng kim ngạch xuất khẩu của châu Phi sang EU).

Biểu đồ. Tăng trưởng thương mại hai chiều EU 27 – Châu Phi

(triệu euro)

Nguồn: Eurostat

Xem xét số liệu về các loại hàng hóa mà châu Phi nhập khẩu từ EU-27 cũng thể hiện một cơ cấu các mặt hàng đáng quan tâm: các loại máy móc thiết bị và phương tiện giao thông chiếm tới 41% giá trị hàng hóa mà châu Phi nhập khẩu từ EU trong năm 2008. Các mặt hàng quan trọng tiếp theo được châu Phi nhập khẩu từ EU bao gồm các mặt hàng chế tạo, hóa chất. Điều đáng chú ý là EU đồng thời cũng xuất khẩu các sản phẩm năng lượng sang châu Phi và 10% kim ngạch xuất khẩu của EU sang châu Phi là các sản phẩm năng lượng, khoáng chất với thị trường tiếp nhận chính là Nigeria, Libya và Morocco. (Bảng 1)

Xem xét bảng xếp hạng các quốc gia Châu Phi có trao đổi thương mại nhiều nhất

với EU cho thấy Libya xếp đầu bảng và có tới 90% kim ngạch xuất khẩu của Libya sang EU là mặt hàng năng lượng, khoáng sản. Tiếp theo là Algeria (chiếm 71%) và Nam Phi (với các loại hàng hóa xuất khẩu tương đối đa dạng hơn). Riêng 3 quốc gia dẫn đầu này đã chiếm tới 54% tổng kim ngạch xuất khẩu của Châu Phi sang EU trong năm 2008. Ở chiều ngược lại, Nam Phi, Algeria và Morocco là những nước nhập khẩu nhiều nhất từ EU trong đó riêng Nam Phi đã nhập khẩu hàng hóa từ EU với trị giá lên tới 20 235 triệu Euro trong năm 2008. Hàng hóa chủ đạo trong “rổ hàng hóa” mua từ EU là máy móc thiết bị và phương tiện giao thông. Tiếp theo là hóa chất, các mặt hàng chế tạo.

Bảng 1. Xếp hạng 10 đối tác quan trọng nhất của thương mại Châu Phi – EU-27 trong năm 2008

10 quốc gia châu Phi xuất khẩu nhiều nhất sang EU-27		10 Quốc gia châu Phi nhập khẩu nhiều nhất từ EU-27	
Quốc gia	Kim ngạch (triệu Euro)	Quốc gia	Kim ngạch (triệu Euro)
1. Libya	35 129	1. Nam Phi	20 235
2. Algeria	28 265	2. Algeria	15 314
3. Nam Phi	22 390	3. Morocco	14 433
4. Nigeria	15 660	4. Ai Cập	12 751
5. Tunisia	9 498	5. Nigeria	10 902
6. Morocco	8 376	6. Tunisia	9 901
7. Ai Cập	8 144	7. Libya	5 751
8. Angola	7 718	8. Angola	5 266
9. Guinea Xích đạo	3 986	9. Senegal	2 295
10. Côte d'Ivoire	3 159	10. Ghana	1 927

Nguồn: Tổng hợp số liệu của Eurostat / Comext (DS_018995)

3. Hợp tác đầu tư Châu Phi – Liên Minh Châu Âu

Hợp tác trong lĩnh vực đầu tư, đặc biệt là đầu tư trực tiếp (FDI) cũng là một trong những quan tâm hàng đầu của các đối tác, các doanh nghiệp, tập đoàn kinh tế tại cả hai châu lục. Mặc dù các kết quả đạt được trong

lĩnh vực đầu tư FDI tính đến nay được đánh giá là vẫn còn khá khiêm tốn nếu so sánh với quy mô và mức độ của quan hệ thương mại nhưng những gì đạt được vẫn là tín hiệu khả quan thể hiện tiềm năng tương lai của hoạt động phát triển đầu tư Châu Phi – EU.

Bảng 2. Đầu tư trực tiếp của EU- 27 vào Châu Phi*

	Triệu euro	% trong đầu tư của EU vào châu Phi	% trong tổng đầu tư ra ngoài của EU
Toàn châu Phi	146 212	100%	4,7%
<i>Trong đó:</i>			
+ Nam Phi	44 080	30%	1,41%
+ Nigeria	20 429	14%	0,65%
+ Morocco	14 611	10%	0,47%
+ Ai Cập	11 620	8%	0,37%
Các nhà đầu tư lớn nhất của EU tại châu Phi			
Pháp	27 480	19%	
Anh	25 420	17%	
Hà Lan	9 293	6%	
Italia	5 008	3%	

* Ghi chú: Tổng giá trị đầu tư FDI cộng dồn tính đến đầu năm 2008.

Nguồn: Eurostat

Số liệu thống kê của Cơ quan Thống kê Châu Âu đã thể hiện minh họa tương đối rõ ràng về hoạt động hợp tác đầu tư Châu Phi –

EU- 27 trong đó các nhà đầu tư từ cả hai châu lục đều đã có nhiều hoạt động đầu tư, hợp tác qua lại với những tên tuổi đối tác

quan trọng được nhắc tới là Nam Phi, Nigeria, Morocco, Ai Cập (Châu Phi) và Pháp, Anh, Hà Lan, Italia (EU). Tính đến đầu năm 2008, tổng giá trị FDI của các nước EU đầu tư vào châu Phi là hơn 146 tỷ Euro, tức là tương đương với 4,7% tổng giá trị đầu tư của EU ra thế giới bên ngoài. Điều đáng chú ý là có tới 30% tổng giá trị đầu tư này

của EU là dành cho các doanh nghiệp, các dự án tại Cộng hoà Nam Phi và 14% là tại Nigeria. Pháp và Anh đã đầu tư rất mạnh vào châu Phi do những mối quan hệ truyền thống đã có trong suốt lịch sử phát triển cận, hiện đại và hai quốc gia thành viên EU này đã chiếm tương ứng 19% và 17% tổng giá trị đầu tư FDI của EU vào châu Phi.

Bảng 3. Đầu tư trực tiếp của châu Phi vào EU- 27 *

	Triệu Euro	% trong đầu tư của châu Phi vào EU	% trong tổng giá trị FDI tại EU
Toàn Châu Phi	26 827	100%	1,2%
<i>Trong đó:</i>			
+ Nam Phi	7 610	28%	0,33%
+ Nigeria	3 441	13%	0,15%
+ Morocco	518	2%	0,02%
+ Ai Cập	659	2%	0,03%
Quốc gia EU tiếp nhận nhiều FDI từ châu Phi nhất			
Pháp	3 366	13%	
Anh	1 857	7%	
Hà Lan	1 303	5%	
Italia	1 064	4%	

* Ghi chú: Tổng giá trị đầu tư FDI cộng dồn tính đến đầu năm 2008

Nguồn: Eurostat

Ở chiều ngược lại, các quốc gia châu Phi cũng có những hoạt động đầu tư tương đối tích cực tại các nước EU dù rằng giá trị đầu tư chưa lớn và đó mới chỉ là nguồn vốn FDI của một số lượng ít các quốc gia châu Phi có tiềm lực tài chính tốt. Số liệu của bảng thống kê cho thấy tổng giá trị FDI của châu Phi tại EU cộng dồn đạt khoảng 27 tỷ Euro và có tới 28% giá trị FDI đó là xuất phát từ các nhà đầu tư của Cộng hoà Nam Phi. Ở thứ hạng tiếp theo là vốn FDI của các quốc gia Nigeria, Morocco và Ai Cập. Cũng giống như trong lĩnh vực thương mại quốc tế, các quốc gia EU có nhiều quan hệ truyền thống với châu Phi luôn là địa bàn được ưu tiên lựa chọn hàng đầu của các doanh nghiệp, các nhà đầu tư châu Phi khi hướng tới thị trường

EU. Cụ thể, Pháp là quốc gia EU được lựa chọn đầu tiên của dòng vốn FDI châu Phi và tiếp nhận tới 13% tổng FDI của châu Phi vào EU. Tiếp sau đó là các quốc gia Anh, Hà Lan và Italia.

4. Một vài nhận định

Về hoạt động thương mại, đánh giá chung cho thấy quan hệ thương mại của châu Phi với các nước EU đã có nhiều tiến triển lạc quan trong giai đoạn một thập kỷ qua và số liệu thống kê tính đến năm 2008 cho thấy xu hướng này vẫn đang được duy trì tốt. Hiện nay, EU đang là thị trường xuất khẩu lớn nhất của hàng hoá châu Phi và gần 85% hàng xuất khẩu bông, hoa quả, rau của châu Phi được tiêu thụ ở thị trường EU. Kim

ngạch xuất nhập khẩu giữa hai khu vực tăng khá nhanh với tốc độ trung bình khoảng 5,4%/năm trong giai đoạn 2001 - 2009. Nhập khẩu từ châu Phi chiếm 9% tổng kim ngạch nhập khẩu của EU, xuất khẩu sang châu Phi chiếm 8% tổng kim ngạch xuất khẩu của khối. Ngoài ra, EU đang ủng hộ châu Phi tiến hành chương trình xúc tiến thương mại, cải tiến các thủ tục hải quan. Vấn đề dỡ bỏ các rào cản thương mại, xây dựng các nguyên tắc thương mại minh bạch, tạo lập các thể chế đáng tin cậy đều được quan tâm. Chẳng hạn, Hiệp định Agadir là một hiệp định thương mại tự do đã được ký kết tháng 2 năm 2004 giữa EU với các nước Giordani, Ai Cập, Tunisia, Marocco và được Ủy ban Châu Âu tài trợ. Một ví dụ khác là tại các hội nghị G-8, Pháp đã đề nghị các nước công nghiệp phát triển điều chỉnh chính sách trợ cấp nông nghiệp tại nước mình để tránh thiệt hại cho nông dân châu Phi. Sự hỗ trợ của EU đối với châu Phi được diễn ra ở nhiều lĩnh vực khác nhau, từ an ninh lương thực, khai thác thủy sản, phát triển khu vực kinh tế tư nhân, đến năng lượng, giao thông, quản lý nguồn nước... Các kết quả hợp tác này đã ngày càng đi vào thực chất và phát huy tác dụng nhất định trong thúc đẩy hợp tác kinh tế, phát triển thương mại châu Phi - EU.

Về hoạt động đầu tư, thực trạng hợp tác đầu tư châu Phi - EU cho thấy đây là lĩnh vực được quan tâm với nhiều tiến triển trong những năm gần đây. Mặc dù vậy, quy mô đầu tư FDI vẫn còn rất khiêm tốn so với tiềm năng sẵn có của cả hai phía với số liệu minh chứng là đầu tư của EU vào châu Phi mới chỉ chiếm 4,7% tổng đầu tư của EU ra nước ngoài trong khi châu Phi là khu vực giàu tiềm năng, nhiều tài nguyên, gần về địa lý và

đặc biệt là đã có một quá trình lịch sử rất lâu dài về quan hệ gắn kết với châu Âu. Một điểm bất cập nữa là hợp tác đầu tư Châu Phi - EU mới chỉ tập trung ở một số lượng rất ít quốc gia và điều này cho thấy địa bàn châu Phi rộng lớn dường như chưa thực sự được chú trọng trong quan hệ kinh tế quốc tế của EU.

Tóm lại, sự phát triển của quan hệ hợp tác kinh tế Châu Phi - EU thời gian qua được đánh giá là đã có nhiều thành công và nỗ lực hợp tác nói chung đã đi vào thực chất hơn. Điều này có được là do cả hai phía đã chủ động xây dựng được những văn bản pháp lý, các chiến lược, kế hoạch, chương trình hành động để định hướng cho hoạt động hợp tác của hai châu lục. Mặc dù vậy, vẫn còn rất nhiều khác biệt trong cách tiếp cận của hai phía liên quan tới những ưu tiên cao nhất của quan hệ hợp tác. Phía EU đặc biệt coi trọng tới các vấn đề về an ninh và gìn giữ hoà bình, ổn định trong khi phía châu Phi lại quan tâm nhiều hơn tới khía cạnh kinh tế và thương mại của quan hệ đối tác. Những quan điểm có phần khác biệt này rất cần được xem xét trong giai đoạn tới để quan hệ hợp tác giữa hai phía có thể tiếp tục được cải thiện, phục vụ tốt hơn nữa lợi ích của người dân ở cả hai châu lục.

Tài liệu tham khảo.

1. "The Africa - EU Strategic Partnership: A Joint Africa-EU Strategy", AU - EU 2007.
2. *The EU and Africa: Towards a Strategic Partnership*, Brussels, December 2005.
3. "The EU-Africa Partnership in Historical Perspective", Issue Paper I, ECDPM, Maastricht (Netherlands), December 2006.
4. Số liệu thống kê của Eurostat
5. Số liệu thống kê của IMF trong các báo cáo *World Economic Outlook*.